

Ewa Kacprzak¹, Anna Kołodziejczak²

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, ul. Dziegielowa 27, 61-680 Poznań, ¹eja@amu.edu.pl, ²aniaka@amu.edu.pl

Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2006–2009

Zarys treści: Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań zróżnicowania przestrzennego rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2006–2009. Ten sposób gospodarowania znajduje w Polsce coraz więcej zwolenników. Podjęte działania prawne i interwencyjne środki finansowe po akcesji Polski do UE szybko przełożyły się na 25-krotny wzrost liczby oraz 30-krotny wzrost powierzchni gospodarstw ekologicznych w Polsce w latach 2001–2009. Dynamicznemu wzrostowi „ekogospodarstw” towarzyszył rozwój przetwórstwa produktów ekologicznych. W latach 2006–2009 w Polsce liczba podmiotów zajmujących się przetwarzaniem ekologicznych produktów rolnych wzrosła niemal o 80%.

Słowa kluczowe: rolnictwo ekologiczne, gospodarstwa ekologiczne, przetwórstwo produktów ekologicznych

Wstęp

Rolnictwo ekologiczne (organiczne, biologiczne) to sposób gospodarowania w rolnictwie uwzględniający bioróżnorodność, cykle biologiczne i warunki glebowe. W tym rolnictwie nie stosuje się nawozów sztucznych i pestycydów, a także zwraca się uwagę na fakt uwarunkowań lokalnych wymagających indywidualnego podejścia do sposobu gospodarowania. Rolnictwo ekologiczne jest rozwijane przede wszystkim na obszarach ekstensywnej produkcji rolnej. O rozwoju tego sposobu gospodarowania w Polsce decydują zarówno warunki przyrodnicze określonego regionu, jak i Wspólna Polityka Rolna UE, która zmierza do rozwijania produkcji ekologicznej oraz wspierania jej środkami pomocy finansowej. Rolnictwo ekologiczne oznacza sposób gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej w obrębie gospodarstwa. Stosowanie mało intensywnych sposobów gospodarowania rolniczego, zmniejszenie strat biogenów dla środowiska, wysoka efektywność wykorzystania przez rośliny organicznych środków produkcji to atuty rolnictwa ekologicznego, korzystnie oddziałują na ochronę środowiska przyrodniczego. Wieloaspektowy charakter rolnictwa ekologicznego przedstawia uogólnienie wypracowane przez Wspólną Komisję Kodeksu Żywnościowego FAO i WHO mó-

E. Kacprzak w części „Przetwórstwo rolniczych produktów ekologicznych” prezentuje wyniki badań wykonanych w ramach projektu badawczego N N 306 044139, który był finansowany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (dzisiejsze Narodowe Centrum Nauki) w latach 2010–2013.

wiące, że „rolnictwo ekologiczne to całościowy system gospodarowania wspierający bioróżnorodność, cykle biologiczne i biologiczną aktywność gleby. Opiera się ono na niskich nakładach zewnętrznych oraz niestosowaniu nawozów sztucznych i pestycydów, uwzględnia również fakt, iż regionalne uwarunkowania wymagają tworzenia systemów lokalnych”. Rolnictwo ekologiczne gwarantuje jedynie, że w produkcji nie stosuje się środków agrochemicznych, natomiast nie może zagwarantować całkowitego braku pozostałości środków chemicznych z uwagi na ogólne zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego (Sołtysiak 1998). Metody produkcji „przyjazne środowisku” bardzo zyskały na znaczeniu po akcesji Polski do UE. W ramach realizowanej Wspólnej Polityki Rolnej stosowane są różne systemy zachęt finansowych propagujących ten sposób wytwarzania artykułów rolnych. Produkcja ekologiczna niewątpliwie może być atrakcyjna dla części rolników – wysokiej jakości ekologiczne produkty rolne i ich przetwory osiągają na rynku wyższe ceny, rośnie zapotrzebowanie na żywność ekologiczną, ponadto można uzyskać dodatkowe środki finansowe (dopłaty). Zasadne jest zatem obserwowanie rozwoju gospodarstw prowadzących produkcję ekologiczną.

Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań zróżnicowania przestrzennego rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2006–2009. Podjęte działania prawne i interwencyjne środki finansowe po akcesji Polski do UE szybko przełożyły się na 25-krotny wzrost liczby oraz 30-krotny wzrost powierzchni gospodarstw ekologicznych w Polsce w latach 2001–2009. Podczas gdy w 2001 r. było 669 gospodarstw posiadających certyfikat i gospodarujących na powierzchni 12,56 tys. ha użytków rolnych, to w 2006 r. aż 3504 gospodarstwa ekologiczne uprawiały 75,09 tys. ha, natomiast w 2009 r. było to już 17 091 gospodarstw zajmujących się produkcją ekologiczną na 367,06 tys. ha użytków rolnych. Dynamicznemu wzrostowi „ekogospodarstw” towarzyszył rozwój przetwórstwa produktów ekologicznych. W latach 2006–2009 w Polsce liczba podmiotów zajmujących się przetwarzaniem ekologicznych produktów rolnych wzrosła niemal o 80%.

Podstawy prawne w zakresie rolnictwa ekologicznego

Rolnictwo ekologiczne jest definiowane poprzez zasady dotyczące uprawy roślin, chowu zwierząt gospodarskich oraz przetwórstwa surowców ekorolniczych. Szczegółowe kryteria produkcyjne służą realizacji trzech podstawowych celów rolnictwa ekologicznego odnoszących się do żyzności gleby, równowagi paszowo-nawozowej i różnorodności biologicznej (Kołodziejczak 2010b). Aby te cele były osiągnięte, w produkcji rolnej należy stosować następujące zasady:

- płodozmian o kilkuletniej rotacji (min. 4 lata) z udziałem roślin motylkowych,
- nawozy organiczne wytworzone w gospodarstwie,
- nawozy mineralne pochodzenia naturalnego,
- mechaniczne odchwaszczanie gleby (niedopuszczalne są herbicydy),
- ściółkowanie gleby w uprawach ogrodniczych,
- nabywanie materiału siewnego i sadzonek reprodukowanych w gospodarstwach ekologicznych,

- w przypadku chorób roślin i szkodników dozwolone są zabiegi interwencyjne ograniczone do środków mechanicznych i biologicznych,
- zapewnienie samowystarczalności paszowo-nawozowej poprzez obsadę zwierząt w wielkości 0,5–1,5 SD/ha,
- zapewnienie zwierzętom gospodarskim paszy pochodzącej tylko z gospodarstwa,
- zapewnienie warunków egzystencji i wielkości stada zwierząt stosownie do ich potrzeb bytowych.

Szczególna rola tych kryteriów wyraża się w tym, że ich wdrożenie i stosowanie podlega kontroli, jest to warunek uzyskania certyfikatu uprawniającego do znakowania i zbytu produktów ekologicznych. Integralną częścią osiągnięcia kryteriów produkcji jest okres przestawiania sposobu gospodarowania na metodę ekologiczną. Ma on przyczynić się do rozkładu pozostałości używanych uprzednio środków agrochemicznych i służyć osiągnięciu równowagi ekologicznej w gospodarstwie rolnym. W krajach Unii Europejskiej ustalono okresy przestawiania dla roślin o uprawie jednorocznej – 2 lata, w przypadku roślin wieloletnich – 3 lata, natomiast w produkcji zwierzęcej określony został minimalny okres odchowu zwierząt w zależności od ich gatunków (Rozporządzenie Rady 2092/91/EWG).

Od 1991 r. zaczęto promować rolnictwo ekologiczne w Unii Europejskiej poprzez odpowiednie regulacje określające warunki prowadzenia produkcji rolniczej, wykorzystanie środków produkcji oraz system pomocy finansowej. We Wspólnej Polityce Rolnej rolnictwo ekologiczne zajmuje pozycję uprzywilejowaną, jest ono traktowane jako technologia „przyjazna dla środowiska”, która pozwala na złagodzenie negatywnych skutków chemizacji rolnictwa i sprzyja rozwojowi bioróżnorodności krajobrazu rolniczego. W Polsce regulacje prawne związane z produkcją ekologiczną wprowadzono w latach 2001–2004. Pierwsza ustawa o rolnictwie ekologicznym była w dużej mierze zbieżna z obowiązującymi w Unii Europejskiej aktami prawnymi (Dz.U. 2001 nr 38, poz. 452). Wraz z przystąpieniem Polski do UE zaczęła obowiązywać nowa ustawa o rolnictwie ekologicznym o charakterze kompetencyjnym, wskazywała ona na wspólnotowe regulacje, jakie obowiązywały polskich producentów i określała instytucje i ich obowiązki w celu zapewnienia prawidłowego funkcjonowania unijnych rozporządzeń (Dz.U. 2004 nr 93, poz. 898). Od stycznia 2009 r. obowiązują nowe przepisy wspólnotowe określające zasady produkcji ekologicznej i są one zawarte w Rozporządzeniu Rady (WE) nr 834/2007. Spowodowało to konieczność zmiany polskiej ustawy, która weszła w życie 7 sierpnia 2009 r. (Dz.U. nr 116, poz. 975). Zmiany ułatwiają rozwój rynku produktów ekologicznych, bowiem rolnik, który zamierza podjąć produkcję ekologiczną, składa wnioski tylko do jednej wybranej jednostki certyfikującej. Każdy produkt znajdujący się na rynku i oznakowany jako produkt rolnictwa ekologicznego będzie musiał być wyprodukowany przez producenta znajdującego się pod kontrolą jednostki certyfikującej. Za sprzedawanie produktów wytworzonych metodami konwencjonalnymi jako produktów ekologicznych są ustalone kary pieniężne.

Rozmieszczenie gospodarstw ekologicznych

Przyrost liczby gospodarstw ekologicznych w badanym okresie był wysoki. W Polsce w 2009 r. w porównaniu do 2006 r. liczba ich wzrosła o 86% (tab. 1). Największy wzrost odnotowano w województwach warmińsko-mazurskim (o 158,4%), zachodniopomorskim (o 150,1%) i podlaskim (o 143,3%), natomiast najmniejszy w świętokrzyskim (o 31,2%) i opolskim (o 37%). Jednocześnie udział gospodarstw ekologicznych w liczbie gospodarstw rolnych wzrósł o 0,1%. O tę samą wartość udział wzrósł w województwach łódzkim, opolskim i śląskim. Najwyższy wzrost udziału gospodarstw ekologicznych w gospodarstwach rolnych ogółem osiągnięto w województwach zachodniopomorskim (o 3%), warmińsko-mazurskim (o 2,1%) oraz podlaskim (o 1%). Intensywny przyrost liczby gospodarstw ekologicznych wiąże się z realizacją pakietu „Rolnictwo ekologiczne” programów rolnośrodowiskowych na lata 2004–2006 i 2007–2013. Wysokie stawki dopłat były zachętą w 2006 r. dla 8750 rolników (95,2% ogółu gospodarstw ekologicznych) do spo-

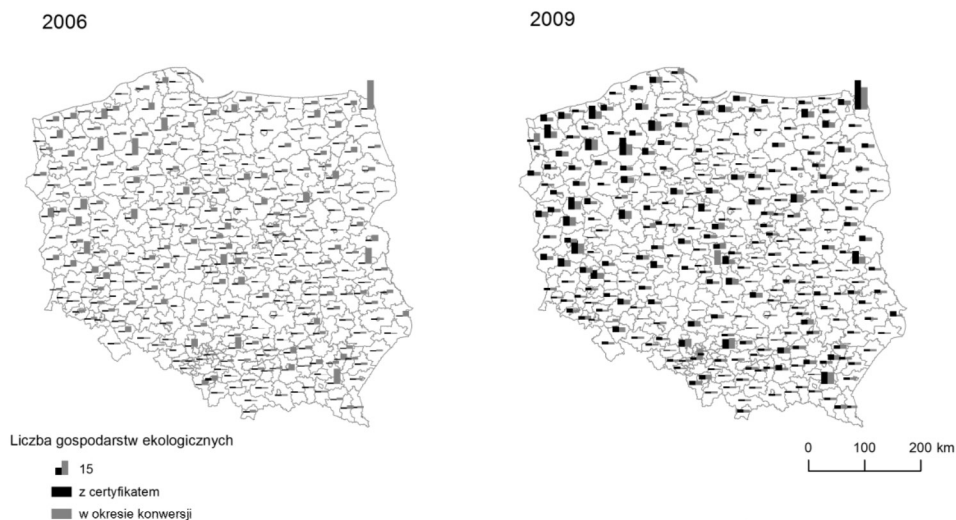
Tabela 1. Gospodarstwa rolne prowadzące produkcję metodami ekologicznymi w Polsce w latach 2006 i 2009

Województwo	Liczba gospodarstw						Odsetek gospodarstw rolnych		Zmiany 2006=100
	razem		w tym						
			po okresie konwersji		w okresie konwersji				
	2006	2009	2006	2009	2006	2009	2006	2009	
Dolnośląskie	481	1021	178	541	303	480	0,6	1,4	212,3
Kujawsko-pomorskie	173	279	80	194	93	85	0,2	0,4	161,3
Lubelskie	1072	1710	371	1185	701	525	0,5	0,8	159,5
Lubuskie	256	579	63	307	193	272	0,8	1,9	226,2
Łódzkie	218	366	67	205	151	161	0,1	0,2	167,9
Małopolskie	1363	2197	647	1425	716	772	0,6	1,2	161,2
Mazowieckie	1028	1673	422	1095	606	578	0,4	0,6	162,7
Opolskie	46	63	24	44	22	19	0,1	0,2	137,0
Podkarpackie	1164	2014	399	1424	765	590	0,6	1,1	173,0
Podlaskie	628	1528	197	736	431	792	0,6	1,6	243,3
Pomorskie	222	494	69	286	153	208	0,4	1,1	222,5
Śląskie	116	199	38	129	78	70	0,1	0,2	171,6
Świętokrzyskie	892	1170	498	839	394	331	0,7	1,1	131,2
Warmińsko-mazurskie	586	1514	221	711	365	803	1,1	3,2	258,4
Wielkopolskie	264	588	67	360	197	228	0,2	0,4	222,7
Zachodniopomorskie	678	1696	163	970	515	726	1,6	4,6	250,1
Polska	9187	17091	3504	10451	5683	6640	0,5	0,6	186,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

rządzenia 5-letnich planów rolnośrodowiskowych i uzyskania wsparcia finansowego (Kołodziejczak 2010b).

W 2009 r. w Polsce funkcjonowało 10 451 gospodarstw rolnych z certyfikatem (po okresie konwersji¹), czyli trzy razy więcej niż w 2006 r. Warunki przyrodnicze i struktura własności rolnictwa niektórych regionów wyraźnie sprzyjały rozwojowi produkcji rolnej metodami ekologicznymi. Najwięcej gospodarstw po okresie konwersji znajdowało się w województwach małopolskim, podkarpackim i lubelskim, najmniej zaś w opolskim. W latach 2006 i 2009 najwięcej takich gospodarstw według siedziby użytkownika zarejestrowano w powiatach województw: małopolskiego, tj. limanowskim, nowosądeckim, makowskim, i świętokrzyskiego, tj. pińczowskim, starachowickim, kieleckim. W latach 2006 i 2009 nie odnotowano gospodarstw ekologicznych z certyfikatem w 65 powiatach (ryc. 1). Stosunkowo wysoki poziom wsparcia rolnictwa ekologicznego w latach 2004–2006 spowodował, że w 2006 r. liczba gospodarstw w okresie konwersji (przestawiania produkcji) w większości powiatów była wielokrotnie większa niż gospodarstw z certyfikatem, ale w 28 powiatach nie było tego typu gospodarstw. W 2009 r. sytuacja zmieniła się, bowiem większość gospodarstw skończyła okres konwersji i uzyskała certyfikat na produkcję metodami ekologicznymi, natomiast w 26 powiatach nie występowały gospodarstwa w okresie konwersji. W latach 2006 i 2009 najwięcej gospodarstw w okresie konwersji znajdowało się nie tylko w powiatach, w których była duża liczba gospodarstw z certyfikatem, tj. limanowskim, nowosądeckim, gorlickim, ale również w tych, gdzie nie było dotychczas takich gospodarstw: w draw-

Ryc. 1. Gospodarstwa ekologiczne w Polsce w latach 2006 i 2009

¹ W rolnictwie ekologicznym konwersją nazywany jest okres przestawiania produkcji z konwencjonalnej na ekologiczną. Dla upraw jednorocznych i użytków zielonych wynosi on 2 lata, a dla upraw wieloletnich (np. sady, uprawa chmielu, winnice) – 3 lata. W przypadku produkcji zwierzęcej konwersja trwa 2 lata i jest przeprowadzana równocześnie z przestawianiem produkcji roślinnej (www.agrobiotest.pl, www.cobico.pl).

skim (woj. zachodniopomorskie), gołdapskim (warmińsko-mazurskie), a także w powiatach województw: lubelskiego – włodawskim, bialskim oraz podkarpackiego, tj. przeworskim, leskim i rzeszowskim.

Użytki rolne objęte ekologicznym sposobem gospodarowania

Powierzchnia gruntów objęta produkcją ekologiczną stanowiła 1,4% ogółu użytków rolnych w 2006 r., natomiast w 2009 r. wynosiła ona 1,9% użytków rolnych (tab. 2).

W 2006 r. średnie gospodarstwo ekologiczne zajmowało powierzchnię 24,8 ha użytków rolnych. Największym udziałem ekologicznych użytków rolnych charakteryzowały się województwa zachodniopomorskie (4,1%), podkarpackie (2,7%), lubuskie (2,5%) i warmińsko-mazurskie (2,1%), natomiast najmniejszy miały wo-

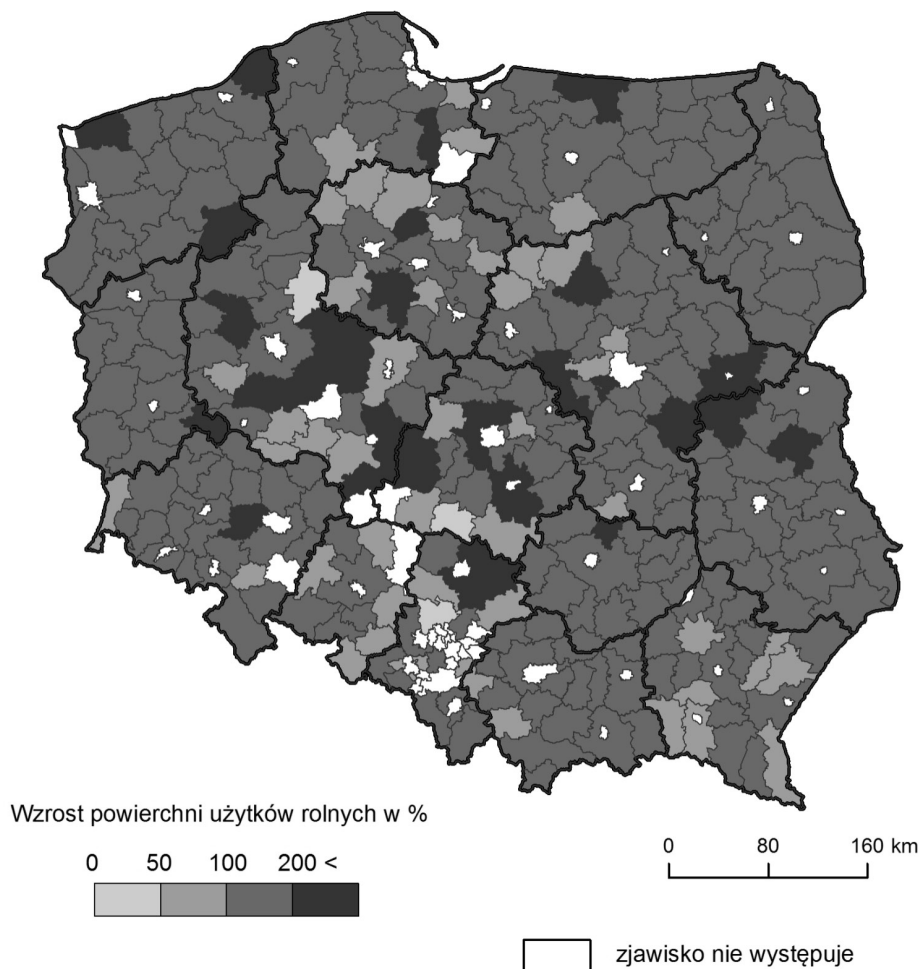
Tabela 2. Użytki rolne objęte ekologicznym sposobem gospodarowania w Polsce w latach 2006 i 2009

Województwa	Powierzchnia użytków rolnych w ha						Odsetek użytków rolnych		Zmiany 2006 = 100
	razem		w tym:						
			po okresie konwersji		w okresie konwersji				
2006	2009	2006	2009	2006	2009	2006	2009		
Dolnośląskie	19323,4	26426,6	8782,3	15462,9	10550,1	10963,7	1,9	2,2	136,8
Kujawsko-pomorskie	4845,9	6826,4	1560,0	5140,4	3285,9	1686,0	0,4	0,6	140,9
Lubelskie	19956,6	30113,6	4934,3	20459,2	15022,3	9654,4	1,3	1,7	150,9
Lubuskie	12093,8	22928,8	1825,8	14283,5	10268,0	8645,3	2,5	4,0	189,6
Łódzkie	3379,3	5270,2	1212,7	3318,3	2165,6	1951,9	0,3	0,4	155,9
Małopolskie	13827,3	16488,7	7237,8	11766,4	6589,5	4722,3	1,9	1,8	119,2
Mazowieckie	20877,8	34537,9	5627,1	19033,3	15250,7	15504,6	1,0	1,4	165,4
Opolskie	1195,9	1879,9	252,7	1380,4	943,2	498,5	0,2	0,3	157,2
Podkarpackie	20600,6	22592,7	9302,7	16764,5	11297,9	5828,2	2,7	2,4	109,7
Podlaskie	11656,7	28764,5	3648,4	13272,1	8008,9	15492,4	1,0	2,4	246,8
Pomorskie	8037,2	14591,3	1772,0	8927,1	6265,2	5862,2	0,9	1,6	181,5
Śląskie	2340,0	3632,3	340,9	2318,9	1999,1	1313,4	0,5	0,6	155,2
Świętokrzyskie	8963,4	10646,6	4492,6	7143,5	4470,8	3503,1	1,5	1,4	118,8
Warmińsko-mazurskie	23990,8	49616,6	8643,9	23299,9	15346,9	26316,7	2,1	3,8	206,8
Wielkopolskie	14510,6	23769,9	3741,0	14357,5	10769,6	9412,4	0,8	1,2	163,8
Zachodniopomorskie	42430,9	68976,6	11716,5	45291,6	30714,4	23685,0	4,1	6,1	162,6
Polska	228038,2	367061,6	145040,1	222021,5	152947,5	145040,1	1,4	1,9	161,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

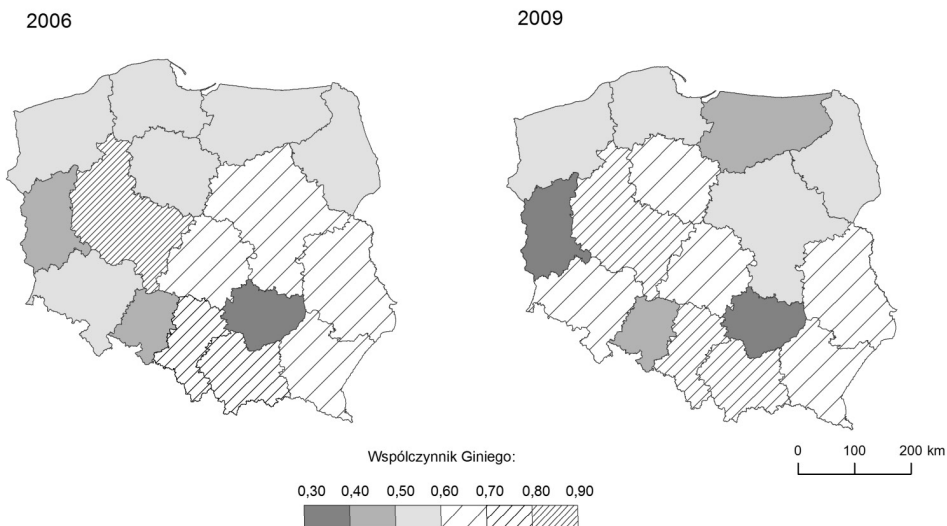
jewództwa opolskie (0,2%), łódzkie (0,3%) i kujawsko-pomorskie (0,4%). W 2009 r. zwiększyła się (o 61%) również powierzchnia ekologicznych użytków rolnych i wynosiła ona 367,1 tys. ha, co stanowiło 1,9% ogółu użytków rolnych. Uprawy po zakończeniu konwersji stanowiły 222 tys. ha, a w okresie konwersji 145 tys. ha użytków rolnych. Największy wzrost powierzchni ekologicznych użytków rolnych nastąpił w województwach podlaskim (o 146,8%) i warmińsko-mazurskim (o 106,8%), natomiast najmniejszy w podkarpackim (o 9,7%), świętokrzyskim (o 18,8%) i małopolskim (o 19,2%). Pomimo niewielkiego wzrostu powierzchni ekologicznych użytków rolnych w województwach południowo-wschodniej Polski nastąpił spadek udziału tych gruntów w ogólnej powierzchni użytków rolnych. Przyczyną takiej sytuacji był ubytek powierzchni użytków rolnych na skutek zmiany ich przeznaczenia. W 2009 r. średnie gospodarstwo ekologiczne zajmowało powierzchnię 21,5 ha użytków rolnych. Gospodarstwa ekologiczne tworzone są w szczególności w regionach, gdzie są relatywnie duże zasoby naturalnych warunków środowiska przyrodniczego. Średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach ekologicznych wyraźnie różni się między powiatami znajdującymi się w części zachodniej i północnej kraju a grupą powiatów wschodniej i południowej Polski (Kołodziejczak 2010a). Gospodarstwa ekologiczne duże i bardzo duże skupione są w powiatach województw zachodniopomorskiego, lubuskiego, wielkopolskiego i dolnośląskiego, gdzie dużą powierzchnię stanowią trwałe użytki zielone. Z racji znacznie wyższej powierzchni użytków rolnych, jaką dysponują gospodarstwa ekologiczne, udział środków wsparcia finansowego jest znacznie wyższy niż w pozostałej części kraju. Gospodarstwa ekologiczne małe położone w powiatach województw lubelskiego, podkarpackiego, małopolskiego i świętokrzyskiego osiągają natomiast znacznie większe przychody z tytułu wyższej produkcji jednostkowej z ha (Niewiadomski 2006).

W układzie powiatów powierzchnia użytków rolnych objęta ekologicznym sposobem gospodarowania była zróżnicowana przestrzennie. Duża ich koncentracja wystąpiła w zachodnio-północnej i południowo-wschodniej części Polski. W większości powiatów, w których odnotowano ekologiczne użytki rolne, w latach 2006–2009 nastąpił wzrost ich powierzchni, nie dotyczyło to 45 powiatów, w których powierzchnia nie uległa zmianie (ryc. 2). W 2009 r. w porównaniu do 2006 r. w 33 powiatach powierzchnia zwiększyła się ponad 100%. Największy, bo 10-krotny wzrost powierzchni ekologicznych użytków rolnych, nastąpił w powiatach myszkowskim (śląskie), garwolińskim (mazowieckie) oraz gnieźnieńskim, ostrzeszowskim i słupeckim (wielkopolskie). Wzrost poniżej 1% powierzchni użytków rolnych objętych ekologicznym sposobem gospodarowania odnotowano w powiatach: głogowskim, kamiennogórskim (woj. dolnośląskie), świdnickim (lubelskie), łódzkim wschodnim oraz miechowskim (małopolskie). Za pomocą współczynnika Giniego określono wzrost koncentracji użytków rolnych objętych ekologicznym sposobem gospodarowania w badanym okresie. Podstawową jednostką badawczą były powiaty. Wyznaczona dla Polski wartość współczynnika, pod względem powierzchni użytków rolnych objętych ekologicznym sposobem gospodarowania, w 2006 r. wynosiła 0,7061, natomiast w 2009 r. – 0,6930. Są to wartości wysokie i świadczą o małej koncentracji rolnictwa ekologicznego. Wartości współczynnika Giniego dla

Ryc. 2. Zmiany powierzchni użytków rolnych objętych ekologicznym sposobem gospodarowania w Polsce w latach 2006–2009

rolnictwa ekologicznego w 2006 r. wynosiły od 0,8056 w województwie wielkopolskim do 0,3840 w świętokrzyskim. Duże zróżnicowanie rolnictwa ekologicznego odnotowano w Wielkopolsce oraz w województwach tworzących pas ciągnący się od śląskiego, małopolskiego, podkarpackiego na południu, poprzez lubelskie, mazowieckie po łódzkie w środkowej części Polski (ryc. 3). Umiarkowanym zróżnicowaniem rolnictwa ekologicznego cechowały się województwa dolnośląskie, kujawsko-pomorskie, zachodniopomorskie. W 2006 r. tylko pięć województw, tj. dolnośląskie, podlaskie, śląskie, kujawsko-pomorskie i pomorskie, odnotowało wzrost wartości współczynnika Giniego dla powierzchni użytków rolnych objętych ekologicznym sposobem gospodarowania. Tendencję odwrotną, a więc wzrost jednorodności sposobu gospodarowania użytków rolnych dało się zauważyć przede wszystkim w województwach północno-zachodniej i środkowej Polski ciągnących

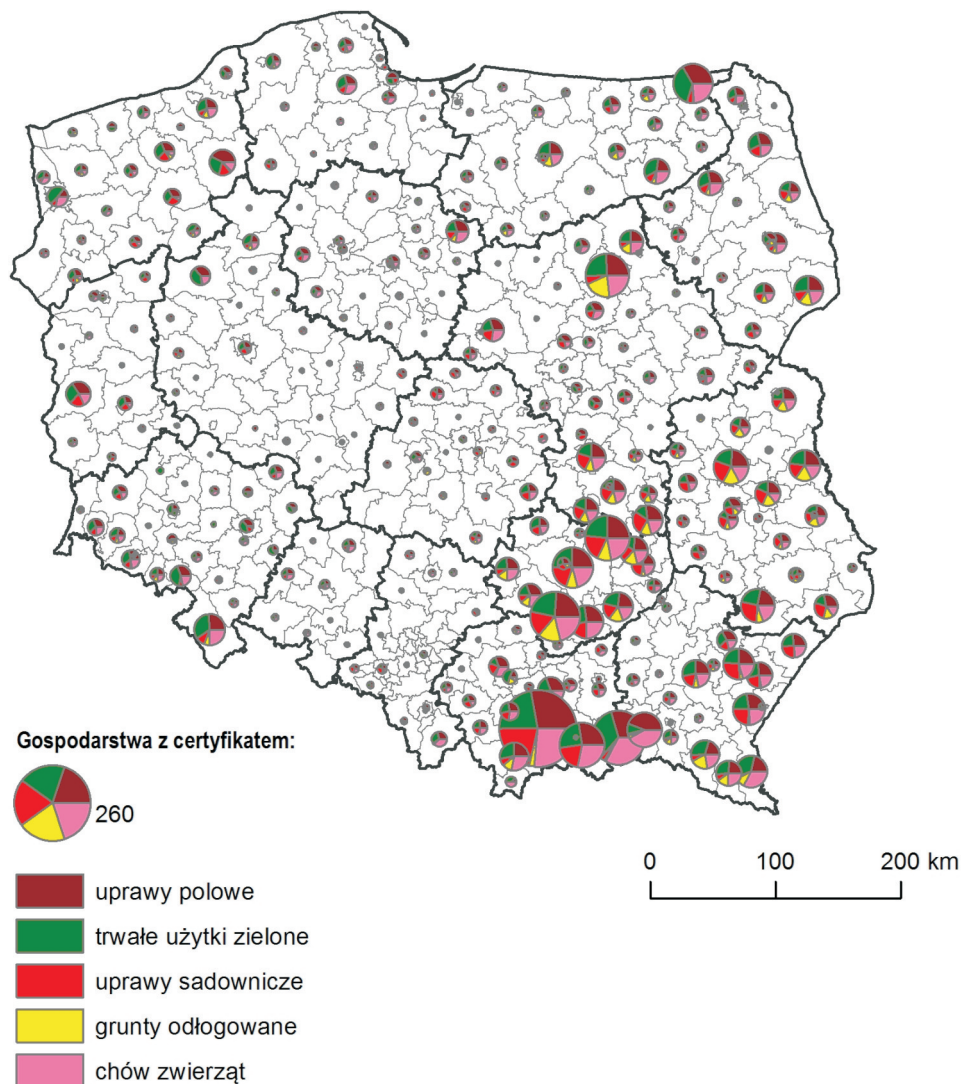

Ryc. 3. Zróżnicowanie rolnictwa ekologicznego wg użytków rolnych w Polsce w latach 2006 i 2009

się zwartym pasem od województwa zachodniopomorskiego poprzez lubuskie, wielkopolskie, łódzkie, mazowieckie po województwo warmińsko-mazurskie na północy oraz w województwach południowo-wschodniej Polski, tj. małopolskim, świętokrzyskim i podkarpackim. Pod względem wzrostu koncentracji rolnictwa ekologicznego wyraźnie wyróżniało się województwo opolskie. Czynnikiem różniącym rozkład przestrzenny rolnictwa ekologicznego było rozmieszczenie obszarów chronionych i trwałych użytków zielonych (Kołodziejczak 2010a).

Produkcja ekologiczna w gospodarstwach rolnych

W świetle przyjętych założeń opracowanego przez Stuczyńskiego i in. (2007) wskaźnika przydatności przestrzeni rolniczej powiatów do produkcji ekologicznej, największy udział obszarów bardzo korzystnych dla tej produkcji charakteryzuje województwa warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskie, lubelskie, podkarpackie i pomorskie, natomiast do województw o stosunkowo małym udziale tych terenów należą śląskie i małopolskie. W latach 2006–2009 produkcja ekologiczna w gospodarstwach z certyfikatem była zróżnicowana, dominowały w nich uprawy polowe, niewiele mniej gospodarstw uprawiało w sposób ekologiczny trwałe użytki zielone, a większość z nich zapewniała paszę dla chowu zwierząt, tj. bydła, owiec i koni. W powiatach limanowskim, gorlickim i pińczowskim odnotowano największą liczbę gospodarstw rolnych, które zajmowały się trwałymi użytkami zielonymi w sposób ekologiczny. Większość gospodarstw z certyfikatem prowadziła produkcję wielokierunkową (ryc. 4)². W powiatach limanowskim, pińczowskim, starachowickim i nowosądeckim odnotowano największą liczbę gospodarstw ekologicznych zajmujących się uprawami sadowniczymi. Dostosowywanie metod go-

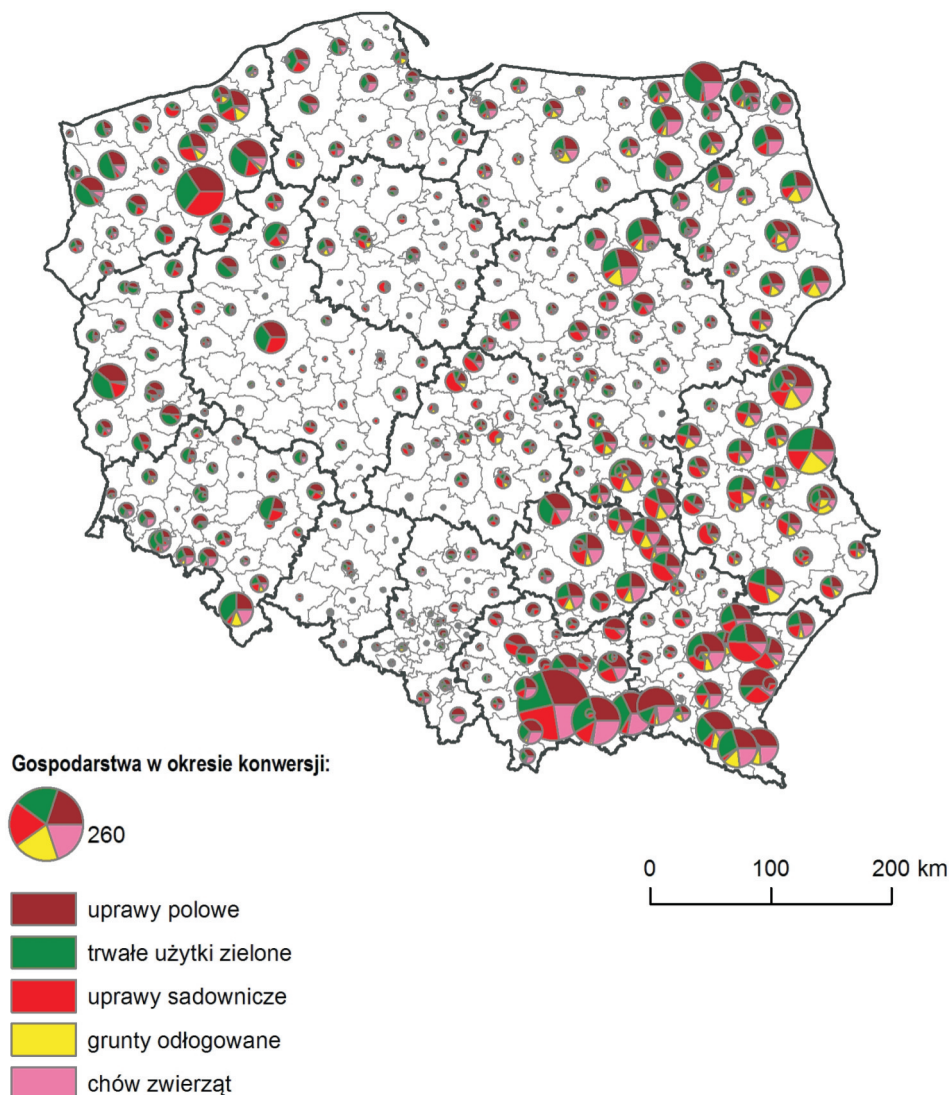

Ryc. 4. Produkcja ekologiczna w gospodarstwach rolnych z certyfikatem w latach 2006–2009

spodarowania do obowiązujących regulacji w rolnictwie ekologicznym jest o wiele trudniejsze w produkcji zwierzęcej niż roślinnej, zwłaszcza ze względu na bardzo ostre reżimy środowiskowe oraz produkcyjne dotyczące warunków chowu zwierząt i stosowanych pasz (Łuczka-Bakuła 2007). Ten fakt odzwierciedla o połowę mniejsza liczba gospodarstw w okresie przestawiania na produkcję ekologiczną zwierzęcą niż produkcję roślinną. Gospodarstwa w okresie przestawiania metod

² Ryciny 4 i 5 ukazujące produkcję ekologiczną w gospodarstwach ekologicznych po i w trakcie konwersji prezentują średnią z lat 2006–2009.

gospodarowania na ekologiczną tworzą swego rodzaju specjalizację produkcji. Na ogół nastawione są one na jeden kierunek produkcji roślinnej. W gospodarstwach w okresie konwersji dominowały uprawy polowe i trwale użytki zielone. Najwięcej gospodarstw według siedziby użytkownika prowadzących te kierunki produkcji zarejestrowano w powiatach południowo-wschodniej Polski, tj. limanowskim, nowosądeckim, gorlickim, włodawskim, bialskim (ryc. 5). Uprawami sadowniczymi zajmowały się gospodarstwa w powiatach: limanowskim (woj. małopolskie),

Ryc. 5. Produkcja ekologiczna w gospodarstwach w okresie konwersji w Polsce w latach 2006–2009

drawskim (zachodniopomorskie), przeworskim (podkarpackie), włodawskim i biłgorajskim (lubelskie).

Przetwórnictwo rolniczych produktów ekologicznych

Rozwojowi przetwórstwa produktów ekologicznych sprzyjało zwiększające się zainteresowanie konsumentów żywnością ekologiczną – zarówno na rynku krajowym, jak i zagranicznym (szczególnie w Europie i Ameryce Północnej). Coraz większa świadomość zdrowotna, moda na ekologiczny styl życia, obawy przed chorobami wywołanymi spożywaniem skażonej żywności wyprodukowanej metodami konwencjonalnymi (np. BSE) oraz żywnością modyfikowaną genetycznie to najważniejsze czynniki determinujące popyt na produkty ekologiczne (Łuczka-Bakuła 2005). W efekcie początek XXI w. to okres dynamicznego rozwoju rynku żywności ekologicznej. W 2009 r. wartość europejskiego rynku żywności ekologicznej wynosiła 18,4 mld euro – wzrost o ok. 5% w porównaniu z 2008 r. W Europie w 2009 r. najwyższe spożycie żywności ekologicznej (na jednego mieszkańca) odnotowano w Danii (132 euro) i Szwajcarii (139 euro) (Willer 2011, *The World of Organic...* 2011). W Polsce popyt na ekologiczne artykuły rolno-spożywcze jest jeszcze niewielki. W znacznej mierze jest on determinowany przez ich cenę (wyższą od produktów wyprodukowanych metodami konwencjonalnymi) oraz nadal zbyt małą ich dostępność (Komorowska 2009). Jednak sytuacja ta poprawia się – promocja, tworzenie nowych kanałów zbytu, rozwój przetwórnictwa ekologicznego, których produkcja wzbogaca asortyment żywności ekologicznej, sprawiają, że konsumenci coraz chętniej decydują się na zakup ekologicznych artykułów rolno-spożywczych.

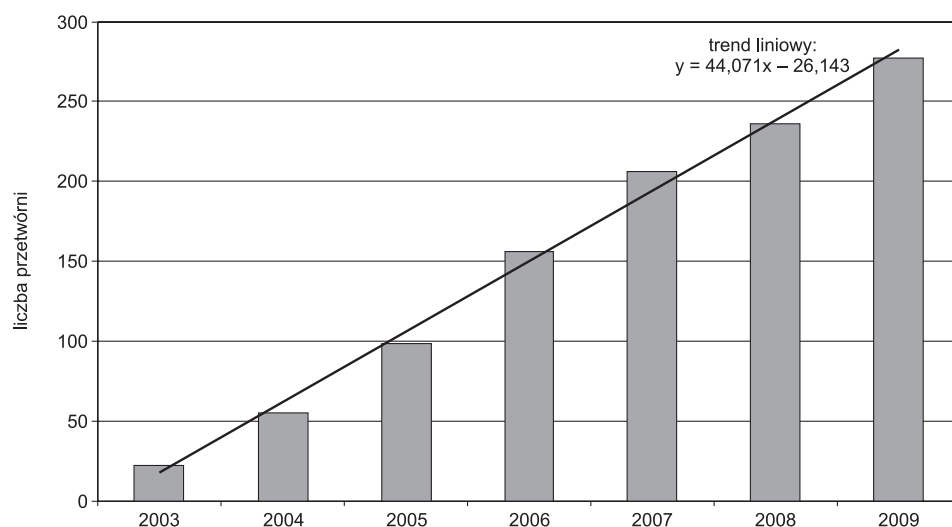
Dla polskiego przetwórstwa produktów rolnictwa ekologicznego istotne znaczenie miało dopracowanie regulacji prawnych. Zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem przetwarzanie produktów rolnictwa ekologicznego jest możliwe wyłącznie w przetwórnictwach posiadających stosowny certyfikat. Jednostki wydające certyfikaty prowadzą także kontrole w przetwórnictwach ekologicznych. Podmioty zajmujące się przetwarzaniem rolniczych produktów ekologicznych muszą spełniać wszystkie wymagania sanitarne i techniczne zawarte w przepisach odnoszących się do przetwórstwa artykułów spożywczych. Procedura umożliwiająca uruchomienie ekologicznego przetwórstwa rolnego jest regulowana przez art. 28, ust. 1 Rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 oraz art. 4, ust. 1 ustawy z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym (Dz.U. nr 116, poz. 975).

Znacznym wsparciem dla przetwórstwa ekologicznych płodów rolnych były środki finansowe możliwe do uzyskania w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW 2004–2006, 2007–2013). W PROW na lata 2007–2013 można korzystać z dwóch działań: „uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności” oraz „działania informacyjne i promocyjne”. Ponadto istnieje możliwość otrzymania pomocy finansowej z innych działań na zasadach ogólnych.

Wsparcie dla przetwórstwa ekologicznych płodów rolnych jest także ujęte w „Planie działań dla żywności ekologicznej i rolnictwa w Polsce na lata 2007–2013” (2007) w ramach zadania 15.

Głównym założeniem przetwórstwa ekologicznych produktów rolnych jest zachowanie w jak największym stopniu pierwotnej wartości biologicznej surowców. W efekcie stosuje się zazwyczaj tradycyjne metody przetwarzania surowców ekologicznych, takie jak np. fermentacja, obróbka mechaniczna, ograniczając stopień przetwarzania surowców. Zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem produkty wyprodukowane przez przetwórnice uznawane są za ekologiczne, jeśli minimum 95% składników wytworzono metodami ekologicznymi, nie wykorzystano w trakcie procesu technologicznego promieniowania jonizującego i nie zastosowano organizmów modyfikowanych genetycznie (www.minrol.gov.pl). Ponadto producent może używać wyłącznie składników wymienionych w załączniku VI Rozporządzenia Rady EWG nr 2092/91. Istnieje możliwość łączenia produkcji o charakterze ekologicznym z przetwórstwem metodami konwencjonalnymi, lecz producent zobowiązany jest do spełnienia pewnych warunków, m.in. zagwarantowania rozdzielności poszczególnych typów procesów technologicznych, poinformowania jednostki certyfikującej.

Przetwórstwo rolniczych produktów ekologicznych w Polsce zaczęło się rozwijać nieco bardziej dynamicznie dopiero w pierwszych latach XXI w. (ryc. 6). Mimo że od lat 90. ubiegłego stulecia odnotowywano systematyczny wzrost liczby gospodarstw ekologicznych i powierzchni zajmowanej przez uprawy ekologiczne, to w 2003 r. funkcjonowały zaledwie 22 przetwórnice ekologiczne. W kolejnych latach tempo rozwoju przetwórstwa produktów ekologicznych znacznie się zwiększyło. W latach 2003–2009 liczba przetwórnicy ekologicznych wzrosła ponad 12-krotnie. Z wyznaczonej funkcji trendu ($y = 44,071x - 26,143$) wynika, że w badanym okresie liczba przetwórnicy ekologicznych wzrastała rocznie o ok. 44 obiekty. Największy

Ryc. 6. Liczba przetwórnicy ekologicznych w Polsce w latach 2003–2009

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

przyrost liczby przetwórní wystąpił w latach 2005–2006 (o 57 obiektów) oraz 2006–2007 (o 50 obiektów).

W 2006 r. w Polsce funkcjonowało 156 przetwórní stosujących ekologiczne metody produkcji. Ich rozmieszczenie było silnie zróżnicowane przestrzennie (tab. 3, ryc. 7). Ponad 30% wszystkich polskich przetwórní ekologicznych zlokalizowanych było w województwach: lubelskim (25) i mazowieckim (21), w których rolnictwo ekologiczne miało dość silną pozycję (por. tab. 2, 3). Najmniej tego typu obiektów występowało w województwach: opolskim, lubuskim, łódzkim oraz warmińsko-mazurskim. Przetwórní ekologiczne prowadziły działalność na terenie 106 powiatów. Największą liczbą przetwórní cechowały się powiaty: warszawski (8 przetwórní), wrocławski (5) oraz Poznań – miasto na prawach powiatu (7). Lokalizacja tych przetwórní jest typowo rynkowa.

Warto wspomnieć, że w 2006 r. poza przetwórniami artykułów spożywczych zarejestrowanych było również 14 innych podmiotów działających w rolnictwie eko-

Tabela 3. Przetwórní rolniczych produktów ekologicznych w Polsce w latach 2006 i 2009

Województwa	Przetwórní ekologiczne					Powierzchnia ekologicznych UR na jedną przetwórníę		Ekologiczne gospodarstwa rolne na jedną przetwórníę	
	2006		2009		zmiany	2006	2009	2006	2009
	liczba	%	liczba	%	2006=100%	ha/ 1 przetwórníę	ha/ 1 przetwórníę	liczba/ 1 przetwórníę	liczba/ 1 przetwórníę
Dolnośląskie	12	7,7	11	4,0	91,7	1610,3	2402,4	40,1	92,8
Kujawsko-pomorskie	8	5,1	13	4,7	162,5	605,7	525,1	21,6	21,5
Lubelskie	25	16,0	35	12,6	140,0	798,3	860,4	42,9	48,9
Lubuskie	2	1,3	4	1,4	200,0	6046,9	5732,2	128,0	144,8
Łódzkie	2	1,3	16	5,8	800,0	1689,7	329,4	109,0	22,9
Małopolskie	10	6,4	20	7,2	200,0	1382,7	824,4	136,3	109,9
Mazowieckie	23	14,7	46	16,6	200,0	907,7	750,8	44,7	36,4
Opolskie	1	0,6	2	0,7	200,0	1195,9	940,0	46,0	31,5
Podkarpackie	11	7,1	21	7,6	190,9	1872,8	1075,8	105,8	95,9
Podlaskie	7	4,5	5	1,8	71,4	1665,2	5752,9	89,7	305,6
Pomorskie	5	3,2	12	4,3	240,0	1607,4	1215,9	44,4	41,2
Śląskie	13	8,3	12	4,3	92,3	180,0	302,7	8,9	16,6
Świętokrzyskie	6	3,8	8	2,9	133,3	1493,9	1330,8	148,7	146,3
Warmińsko-mazurskie	3	1,9	10	3,6	333,3	7996,9	4961,7	195,3	151,4
Wielkopolskie	16	10,3	37	13,4	231,3	906,9	642,4	16,5	15,9
Zachodniopomorskie	12	7,7	25	9,0	208,3	3535,9	2759,1	56,5	67,8
Polska	156	100,0	277	100,0	177,6	1461,8	1325,1	58,9	61,7

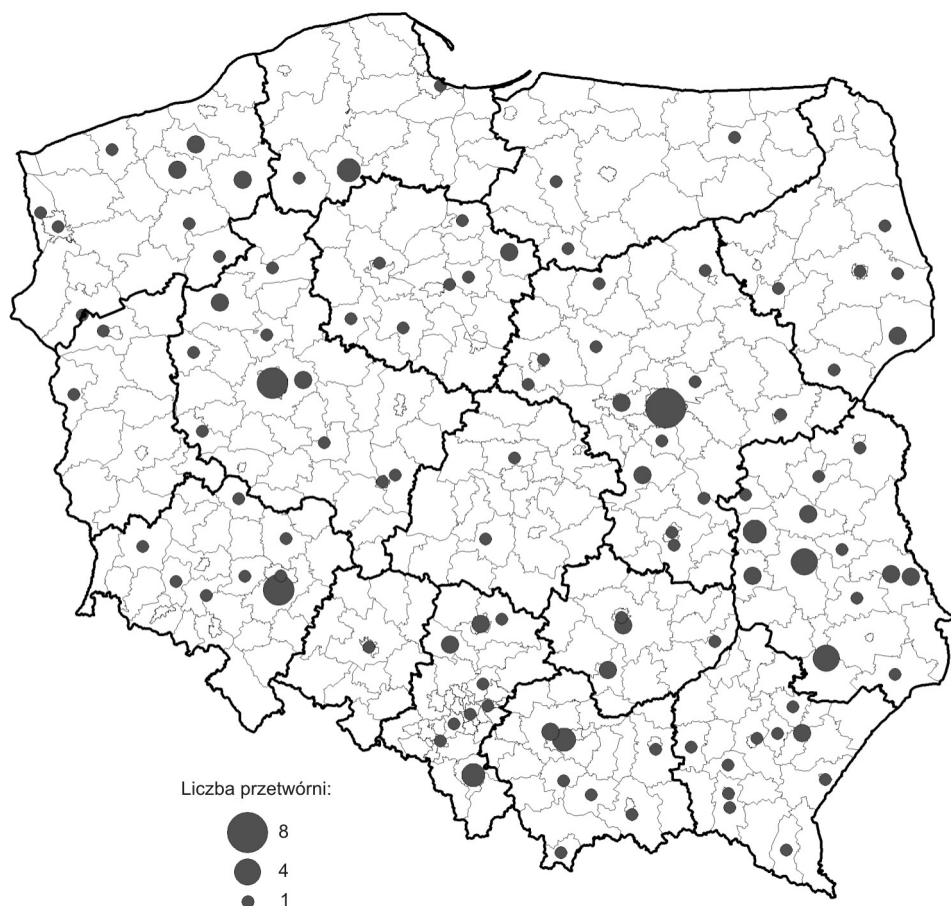
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

logicznym. Były to przede wszystkim podmioty (<http://www.ijhar-s.gov.pl/obowiazki-przedsiębiorców.91.html>):

- importujące ekologiczne produkty rolne (nieprzetworzone i przetworzone),
- zajmujące się obrotem ekologicznych produktów rolnych (skup, przechowywanie),
- wytwarzające pasze,
- produkujące materiał nasienny oraz rozmnożeńiowy.

W latach 2006–2009 liczba przetwórní ekologicznych działających na terenie Polski wzrosła o 77,6%. Największy wzrost liczby przetwórní ekologicznych – o ponad 20 obiektów – odnotowano w tym czasie w województwach: mazowieckim oraz wielkopolskim. Z kolei niewielki spadek liczby obiektów prowadzących przetwórstwo ekologiczne nastąpił w województwie dolnośląskim, podlaskim i śląskim.

W 2009 r. funkcjonowało w Polsce już blisko 280 przetwórní zajmujących się produkcją ekologicznych artykułów rolno-spożywczych oraz pasz, jednak dyspro-

Ryc. 7. Przetwórní ekologiczne w Polsce w 2006 r.

porcje w ich rozmieszczeniu nadal się utrzymywały. Niemal 43% tego typu obiektów prowadziło działalność na terenie trzech województw: mazowieckiego (46 przetwórní), wielkopolskiego (36) i lubelskiego (35). Nadal najskromniej przetwórstwo ekologiczne było rozwinięte w województwach: opolskim i lubuskim, w których liczba przetwórní nie przekraczała 5. Analiza rozmieszczenia przetwórní w układzie powiatowym (ryc. 8) wskazuje na ich koncentrację w dużych ośrodkach miejskich lub ich bezpośrednim sąsiedztwie (powiaty: warszawski – 15 przetwórní, warszawski zachodni – 6, Poznań z powiatem poznańskim – 11, Kraków i powiat krakowski – 8, Lublin i powiat lubelski – 7) i silne rozproszenie na terenach, gdzie rolnictwo ekologiczne na początku XXI w. intensywnie się rozwijało. Lokalizacja podmiotów prowadzących przetwórstwo metodami ekologicznymi ma więc dwojaki charakter – rynkowy i surowcowy.

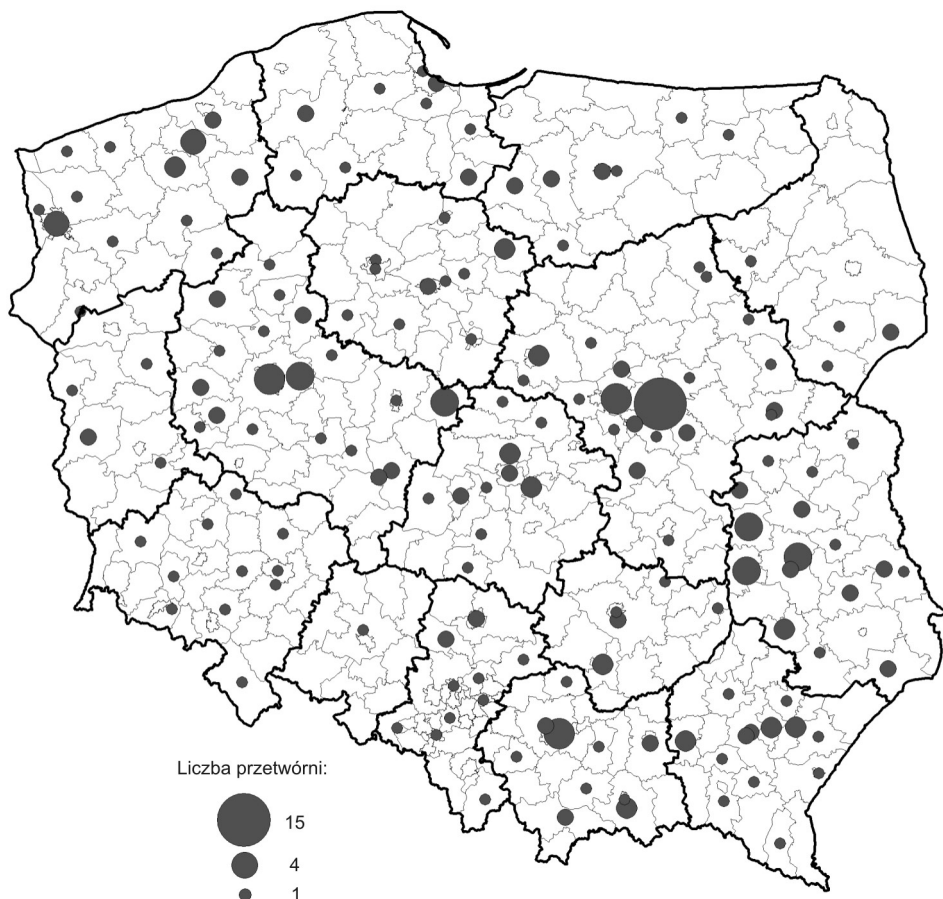
Przetwórstwem ekologicznych płodów rolnych zajmują się przede wszystkim różnego typu firmy (243 – 87,7% wszystkich przetwórní), zazwyczaj spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. Jedynie 34 producentów rolnych (12,3%) zdecydowało się na prowadzenie przetwórní produktów rolnictwa ekologicznego. Obowiązujące przepisy są często postrzegane jako główna bariera rozwoju przetwórstwa w gospodarstwach rolnych. Rolników zniechęca formalna strona prowadzenia przetwórní ekologicznej – rejestracja, zezwolenia na prowadzenie działalności, częste kontrole (Pokora-Kalinowska 2011).

Podobnie jak w 2006 r. na rynku, poza przetwórniami ekologicznymi i ekologicznymi producentami rolnymi, działały inne podmioty specjalizujące się najczęściej w: obrocie (w tym import) nieprzetworzonymi i przetworzonymi produktami ekologicznymi, pszczelarstwie czy też produkcji pasz i materiału nasiennego. Ich liczba w porównaniu do 2006 r. wzrosła 14-krotnie – do poziomu 199.

Podsumowanie

Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce jest wynikiem przede wszystkim korzystnych warunków wsparcia finansowego w ramach programu rolnośrodowiskowego. Rozmieszczenie gospodarstw ekologicznych w latach 2006–2009 nie przystaje do waloryzacji warunków siedliskowych powiatów pod kątem ich przydatności dla ekologicznego sposobu gospodarowania. Wskazuje to, że rozwój rolnictwa ekologicznego w dużo większym stopniu niż od warunków przyrodniczych zależy od czynników ekonomiczno-organizacyjnych. Wzrost znaczenia ekologicznego sposobu gospodarowania użytkami rolnymi dało się zauważyć przede wszystkim w województwach północno-zachodniej i środkowej Polski, ciągnących się zwartym pasem od województwa zachodniopomorskiego poprzez lubuskie, wielkopolskie, łódzkie, mazowieckie po województwo warmińsko-mazurskie na północy oraz w województwach południowo-wschodniej Polski, tj. małopolskim, świętokrzyskim i podkarpackim. Pod względem wzrostu koncentracji rolnictwa ekologicznego wyraźnie wyróżniało się województwo opolskie.

Przeprowadzona ocena poziomu rozwoju przetwórstwa ekologicznego wskazuje, że jest ono dopiero w początkowej fazie rozwoju. Liczba przetwórní systema-

Ryc. 8. Przetwórní ekologiczne w Polsce w 2009 r.

tycznie wzrasta i zapewne w najbliższych latach trend ten się utrzyma, gdyż nadal istnieje duże zainteresowanie prowadzeniem produkcji rolniczej metodami ekologicznymi.

Przetwórní ekologiczne cechuje bardzo silne zróżnicowanie przestrzenne. Najwięcej ich działa w województwach mazowieckim, wielkopolskim i lubelskim. Czynniki lokalizacyjne podmiotów zajmujących się przetwórstwem ekologicznych produktów rolnych mają zarówno charakter rynkowy (aglomeracje warszawska, poznańska), jak i surowcowy (województwo lubelskie). Rozwój tego typu przetwórstwa jest przede wszystkim jednym ze sposobów zwiększenia zbytu ekologicznych produktów rolnych. Działalność przetwórní przyczynia się także do większego zróżnicowania asortymentu żywności ekologicznej.

Literatura

- Kołodziejczak A. 2010a. Modele rolnictwa a zróżnicowanie przestrzenne sposobów gospodarowania w rolnictwie polskim. Wydawnictwo UAM, Poznań.
- Kołodziejczak A. 2010b. Wpływ funduszy UE na rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce. [W:] R. Rudnicki (red.), Fundusze Unii Europejskiej jako czynnik modernizacji rolnictwa polskiego. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 63–77.
- Komorowska D. 2009. Rozwój produkcji i rynku żywności ekologicznej. *Roczniki Naukowe XI*, 3: 183–187.
- Łuczka-Bakuła W. 2005. Rozwój rolnictwa ekologicznego oraz dystrybucji i konsumpcji jego produktów. *Więś i Rolnictwo*, 2: 172–185.
- Łuczka-Bakuła W. 2007. Rynek żywności ekologicznej. PWE, Warszawa.
- Nestorowicz R. 2006. Kanały dystrybucji żywności ekologicznej. *Przemysł Spożywczy*, 12.
- Niewiadomski K. 2006. Wybrane aspekty rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce. *Więś i Rolnictwo*, 4: 59–75.
- Plan działań dla żywności ekologicznej i rolnictwa w Polsce na lata 2007–2013. 2007. MRiRW (www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne/Rolnictwo-ekologiczne-w-Polsce/).
- Pokora-Kalinowska M. 2011. Małe przetwórstwo – duży problem. *Farmer*, 3 (www.farmer.pl).
- Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2005–2006. 2007. IJHARS, Warszawa.
- Rozporządzenie Rady nr 2092/91/EWG z dnia 24 czerwca 1991 r. w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych (Dz. Urz. WEL. 198, 22.07.1991 z późn. zm).
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych (Dz.U.L. 189, 20.07.2007).
- Sołtysiak U. 1998. Rolnictwo ekologiczne. [W:] A Woś (red.), *Encyklopedia agrobiznesu*. Fundacja Innowacja, Warszawa, s. 690.
- Stuczyński T., Kozyra J., Łopatka A. i in. 2007. Przyrodnicze uwarunkowania produkcji rolnej w Polsce. *Studia i Raporty IUNG-PIB*, 7: 77–115.
- Szeremeta A., Jastrzębska D. 2006. Przetwórstwo produktów ekologicznych. *Przemysł Spożywczy*, 6.
- Ustawa o rolnictwie ekologicznym z dnia 16 marca 2001 r. (Dz.U. nr 38, poz. 452).
- Ustawa o rolnictwie ekologicznym z dnia 20 kwietnia 2004 r. (Dz.U. nr 93, poz. 898).
- Ustawa o rolnictwie ekologicznym z dnia 25 czerwca 2009 r. (Dz.U. nr 116, poz. 975).
- The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2011. 2011 (www.organic-world.net).
- Willer H. 2011. Organic Agriculture in Europe 2009: Production and Market (www.organic-world.net).
- www.agrobiotest.pl
- www.cobico.pl

Development of organic farming in Poland over the years 2006–2009

Abstract: The aim of the article is to present the results of a research on spatial differences in organic farming in Poland over the years 2006–2009. This type of farming finds ever more proponents here. The legal measures undertaken and the financial intervention means earmarked for it soon produced a 25-fold increase in the number and a 30-fold increase in the area of organic farms in the country over

the study period. The dynamic increase in eco-farms was accompanied by the development of the processing of ecological agricultural products. Over the years 2006–2009 the number of entities processing such products in Poland grew by nearly 80%.

Key words: organic farming, organic farms, plants processing ecological produce

